

หลวงพ่อทวด: ตำนาน ศรัทธา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งแดนใต้*

LUANG PU THUAD: LEGEND, FAITH, AND CULTURAL IDENTITY OF SOUTHERN THAILAND

ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว

Kwanruan Boonkobkaew

สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี ประเทศไทย

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (SAC), Prince of Songkla University, Pattani, Thailand

Corresponding author E-mail: kwanruan.b@psu.ac.th

Tel: 081-479-1709

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพเรื่อง “หลวงพ่อทวด: ตำนาน ศรัทธา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งแดนใต้” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อทวดในภาคใต้ 2) วิเคราะห์บทบาทของตำนานหลวงพ่อทวดในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยมของชุมชน และ 3) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อทวดกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน พร้อมเสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างยั่งยืน โดยการศึกษาเอกสารร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง จำนวน 25 รูป/คน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น และประชาชน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือผ่านการตรวจสอบแบบสามเส้า และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ตำนานหลวงพ่อทวดในภาคใต้สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ตำนานลายลักษณ์อักษร และตำนานมุขปาฐะ สะท้อนประวัติความเป็นมา ความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์ และหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานความศรัทธา นอกจากนี้ ตำนานนั้นยังทำหน้าที่กลไกทางวัฒนธรรมสำหรับการถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนา การสร้างความหมายร่วมทางสังคม สร้างความสามัคคีของคนในชุมชน อารงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงผู้คนเข้ากับประวัติศาสตร์ ความทรงจำร่วม และมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น แนวทางการอนุรักษ์ และสืบทอดควรอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ผ่านการรวบรวมองค์ความรู้ การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้ องค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้ชี้ให้เห็นว่าตำนานหลวงพ่อทวดเป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญต่อการอารงอัตลักษณ์ ความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาสังคมวัฒนธรรมในภาคใต้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: หลวงพ่อทวด, ตำนาน, ศรัทธา, อัตลักษณ์วัฒนธรรม, ภาคใต้

Abstract

This qualitative research entitled “Luang Pu Thuat: Legend, Faith, and Cultural Identity of Southern Thailand” aimed to: 1) study and compile knowledge related to the legends of Luang Pu Thuat in Southern Thailand; 2) analyze the role of these legends as cultural mechanisms reflecting the beliefs, faith, and values of local communities; and 3) explain the relationship between the legends of Luang Pu Thuat and the construction of community cultural identity, while proposing guidelines for their sustainable preservation and transmission. The study employed documentary research in conjunction with fieldwork. Twenty-five key informants were purposively selected, including Buddhist monks, community leaders, local scholars, and community members. Research instruments consisted of semi-structured interviews, participant observation, and focus group discussions. Data credibility was ensured through triangulation, and the collected data were analyzed using content analysis techniques. The findings revealed that the legends of Luang Pu Thuat in Southern Thailand can be classified into two categories: written legends and oral traditions. These narratives reflect historical backgrounds, sacredness, miracles, and Buddhist moral teachings, which serve as the foundation of enduring faith among local people. Furthermore, the legends function as cultural mechanisms for transmitting religious values, creating shared social meanings, strengthening community solidarity, and preserving cultural identity. They connect people with their history, collective memory, and local cultural heritage. The preservation and transmission of the Luang Pu Thuat legends should involve cooperation among all sectors through knowledge documentation, the development of educational media, and the promotion of youth participation. The synthesized knowledge indicates that the legends of Luang Pu Thuat represent an important form of cultural capital that contributes to the preservation of cultural identity, community resilience, and sustainable socio-cultural development in Southern Thailand.

Keywords: Luang Pho Thuat, Legend, Faith, Cultural identity, Southern Thailand

บทนำ

ตำนานเป็นองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของผู้คน โดยทำหน้าที่เป็นคลังความรู้ทางวัฒนธรรมในการถ่ายทอดประสบการณ์ โลกทัศน์ และความทรงจำร่วมจากรุ่นสู่รุ่น (Geertz, C., 1973); (Dundes, A., 1980) อีกทั้งยังมีบทบาทในการสร้างความหมายร่วมและอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการเชื่อมโยงกับบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์สำคัญทางวัฒนธรรม (Hall, S., 1997) สอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของ UNESCO และนโยบายส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมของประเทศไทย

ที่มุ่งใช้วัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน (UNESCO, 2003) ภายใต้บริบทดังกล่าว หลวงพ่อทวดถือเป็นบุคคลสำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546); (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550) ตำนานเกี่ยวกับหลวงพ่อทวด โดยเฉพาะเหตุการณ์เหยียบน้ำทะเลจืด ได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์และพลังศรัทธาที่ได้รับการสืบทอดทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ นอกจากนี้ ตำนานหลวงพ่อทวดยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางความทรงจำของชุมชน ช่วยสร้างอัตลักษณ์ ความผูกพัน และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมผ่านการเล่าเรื่อง พิธีกรรม และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Connerton, P., 1989)

อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของสังคมร่วมสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้แบบมุขปาฐะลดบทบาทลง ตำนานท้องถิ่นหลายแห่งเผชิญกับการลดทอนความหมายและการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในเชิงพาณิชย์ (Hobsbawm, E. & Ranger, T., 1983) ขณะเดียวกัน คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชนลดลง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564) อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยียังส่งผลต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านสู่คนรุ่นใหม่ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, 2562) นอกจากนี้ คติชนและเรื่องเล่าพื้นบ้านจะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนเมื่อชุมชนยังคงมีบทบาทในการสืบทอดและใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ดังกล่าว (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2551) อย่างไรก็ตาม ปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ด้านตำนานท้องถิ่นในภาคใต้มีจำนวนลดลง ขณะที่การจัดเก็บและเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างชุมชน วัด และสถาบันการศึกษายังขาดความเป็นระบบ จึงสะท้อนถึงความจำเป็นในการรวบรวมและจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อทวดเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างยั่งยืน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564)

ดังนั้น การศึกษาด้านานหลวงพ่อทวดในมิติทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์องค์ความรู้ การทำความเข้าใจบทบาทของตำนานในฐานะกลไกทางสังคมและวัฒนธรรม และการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาองค์ความรู้ บทบาทของตำนานในฐานะตัวกลางแห่งความศรัทธา และความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในภาคใต้ของประเทศไทย โดยผลการศึกษานำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พัฒนาฐานข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้อย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อทวดในภาคใต้ของประเทศไทย ทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของตำนานหลวงพ่อทวดในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยมของชุมชน
3. เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อทวดกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน และเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “หลวงพ่อทวด: ตำนาน ศรัทธา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งแดนใต้” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษาและวิเคราะห์ตำนานหลวงพ่อทวดในมิติทางวัฒนธรรมและคติชนวิทยา มีรายละเอียด ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับตำนานหลวงพ่อดุสิต มุ่งเน้นการตีความความหมาย และบริบทของปรากฏการณ์จากมุมมองของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ แนวทางดังกล่าวช่วยให้สามารถเข้าถึงองค์ความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับความศรัทธา การถ่ายทอดตำนาน และบทบาทของเรื่องเล่าในชีวิตประจำวันของชุมชน (Creswell, J. W., 2013); (Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S., 2011)

2. แหล่งข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “หลวงพ่อดุสิต: ตำนาน ศรัทธา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งแดนใต้” ใช้ข้อมูลจากทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

2.1 พื้นที่ศึกษา (Study Area)

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับตำนานหลวงพ่อดุสิตและเป็นศูนย์กลางของความศรัทธาในภาคใต้ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพะโคะ อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับประวัติของสมเด็จพระเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อดุสิต และวัดช้างให้ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ความศรัทธาและตำนานหลวงพ่อดุสิตในภาคใต้ รวมถึงชุมชนโดยรอบที่มีการสืบทอดเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดุสิตอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การเลือกพื้นที่ดังกล่าวเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม อันสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อดุสิตกับวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างชัดเจน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 25 คน โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ประสบการณ์ และความเกี่ยวข้องกับตำนานหลวงพ่อดุสิต ดังนี้

2.2.1 พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป ต้องเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัดที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดุสิตหรือมีบทบาทในการเผยแพร่ประวัติและตำนานหลวงพ่อดุสิตไม่น้อยกว่า 5 ปี

2.2.2 ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน ต้องเป็นผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำชุมชนหรือมีบทบาทในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ไม่น้อยกว่า 3 ปี

2.2.3 ประชาชนท้องถิ่น จำนวน 5 คน ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนว่ามีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม หรือเรื่องเล่าพื้นบ้านเกี่ยวกับหลวงพ่อดุสิต และมีประสบการณ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ไม่น้อยกว่า 10 ปี

2.2.4 ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 10 คน ต้องเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 10 ปี และมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดุสิตอย่างสม่ำเสมอ

ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดได้รับการคัดเลือกโดยคำนึงถึงความสามารถในการให้ข้อมูลเชิงลึก ความหลากหลายของมุมมอง และความเกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย

2.3 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

ข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย เอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับตำนานหลวงพ่อดาว คติชนวิทยา ศาสนา และวัฒนธรรมภาคใต้ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสารประวัติศาสตร์ เอกสารจดหมายเหตุ เอกสารของหน่วยงานภาครัฐ และฐานข้อมูลด้านวัฒนธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศไทยและองค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการทำความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของตำนานหลวงพ่อดาว รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลภาคสนาม

3. เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย เครื่องมือเชิงคุณภาพที่ออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ใช้สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยกำหนดประเด็นคำถามหลักไว้ล่วงหน้า และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายความคิดเห็น ประสบการณ์ และความเชื่อเกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อดาวได้อย่างอิสระ ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลากหลายมิติ (Creswell, J. W., 2013)

3.2 แบบบันทึกการสังเกต (Observation Form) ใช้สำหรับบันทึกข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรม กิจกรรม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนาน เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ และการปฏิบัติของชุมชน โดยเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ในบริบทจริง (Spradley, J. P., 1980)

3.3 แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guide) ใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมุมมองเกี่ยวกับบทบาทของตำนานหลวงพ่อดาวในชุมชน รวมถึงใช้ตรวจสอบและยืนยันข้อมูล (data validation) จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย (Krueger, R. A. & Casey, M. A., 2015)

4. การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

4.1 การสร้างเครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคติชนวิทยา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ศรัทธา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อนำมาเป็นกรอบในการพัฒนาแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบบันทึกการสังเกต และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม ให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ผู้วิจัยนำร่างเครื่องมือเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านคติชนวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม และผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย ความครอบคลุมของเนื้อหา และความเหมาะสมของภาษา โดยใช้เกณฑ์ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ ตั้งแต่ 0.67 ขึ้นไป จากนั้นปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำไปใช้จริง

4.3 การทดลองใช้เครื่องมือ (Try-out) ผู้วิจัยนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับผู้ให้ข้อมูลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 3 คน ซึ่งไม่ใช่ผู้ให้ข้อมูลหลักของการวิจัย เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของข้อคำถาม ความเหมาะสมของลำดับคำถาม ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ และความสามารถในการกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลถ่ายทอดประสบการณ์และความคิดเห็นได้อย่างครบถ้วน ก่อนปรับปรุงถ้อยคำและรายละเอียดของคำถามให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนมากยิ่งขึ้น

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

4.1 การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกสารทางวิชาการ หนังสือ งานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้องกับตำนานหลวงพ่อดาว เพื่อรวบรวมองค์ความรู้พื้นฐาน แนวคิด ทฤษฎี และบริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งช่วยกำหนดกรอบการวิเคราะห์และประเด็นการศึกษา

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เช่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และปราชญ์ท้องถิ่น โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ ความเชื่อ และมุมมองเกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อดาวได้อย่างละเอียดและเป็นธรรมชาติ (Creswell, J. W., 2013)

4.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสังเกตพฤติกรรม กิจกรรม และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานหลวงพ่อดาว เช่น การบูชา การทำบุญ หรือกิจกรรมทางศาสนา โดยมีส่วนร่วมในบริบทของชุมชน เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ในสถานการณ์จริงและบริบททางวัฒนธรรม (Spradley, J. P., 1980)

4.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จัดการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของตำนานหลวงพ่อดาว รวมถึงใช้เป็นกระบวนการตรวจสอบความสอดคล้องและความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ (Krueger, R. A. & Casey, M. A., 2015)

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การวิจัยนี้ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ เอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม เพื่อเพิ่มความถูกต้องของข้อมูล นอกจากนี้ ยังตรวจสอบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่มเพื่อลดอคติ และใช้การยืนยันข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสอดคล้องกับบริบทจริง (Denzin, N. K., 1978); (Lincoln, Y. S. & Guba, E. G., 1985)

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อจัดระบบและตีความข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างเป็นขั้นตอน (Krippendorff, K., 2004) โดยมีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การจัดหมวดหมู่ข้อมูล เพื่อจำแนกประเด็นสำคัญ การตีความเชิงความหมาย (Interpretation) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์และบริบทของข้อมูล และการสังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดให้เกิดข้อค้นพบเชิงองค์รวมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อดำในภาคใต้ของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า ตำนานหลวงพ่อดำในภาคใต้ของประเทศไทยสามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ตำนานลายลักษณ์อักษรและตำนานมุขปาฐะ ซึ่งทั้งสองรูปแบบมีบทบาทร่วมกันในการสร้าง สืบทอด และถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับหลวงพ่อดำในสังคมไทย ตำนานลายลักษณ์อักษรปรากฏในรูปของเอกสาร ประวัติศาสตร์ หนังสือ งานวิจัย และบันทึกทางศาสนา ทำหน้าที่เป็นหลักฐานอ้างอิงที่ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือ และความเป็นทางการของเรื่องเล่า ขณะที่ตำนานมุขปาฐะเป็นการเล่าขานในชุมชนที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยมักเน้นเรื่องปาฏิหาริย์ ความศักดิ์สิทธิ์ และการคุ้มครอง ปกป้องรักษาผู้ศรัทธา นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า ตำนานทั้งสองรูปแบบมีความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ตำนานลายลักษณ์อักษรช่วยยืนยันความถูกต้องและความชอบธรรมของเรื่องเล่า ส่วนตำนานมุขปาฐะ ช่วยเติมเต็มรายละเอียด สร้างความมีชีวิตชีวา และเชื่อมโยงตำนานเข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ส่งผลให้ ตำนานหลวงพ่อดำยังคงดำรงอยู่และได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้ง ตำนานหลวงพ่อดำ ยังสะท้อนองค์ความรู้หลากหลายมิติ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พระพุทธศาสนา คติชนวิทยา และวัฒนธรรม ชุมชน โดยเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ในอดีตเข้ากับความเชื่อของผู้คน ในปัจจุบัน ตำนานจึงมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าทางศาสนาหรือความเชื่อเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็น “ระบบความรู้ ทางวัฒนธรรม” ที่อธิบายโลกทัศน์ ค่านิยม และอัตลักษณ์ของสังคมภาคใต้ ตลอดจนมีบทบาทในการธำรง ความศรัทธา การสร้างความสามัคคีในชุมชน และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 1 สังเคราะห์องค์ความรู้ตำนานหลวงพ่อดำ

ประเด็นวิเคราะห์	ตำนานลายลักษณ์อักษร	ตำนานมุขปาฐะ	การสังเคราะห์องค์ความรู้
ลักษณะของข้อมูล	บันทึกเป็นเอกสาร หนังสือ งานวิจัย มีโครงสร้างชัดเจน	ถ่ายทอดผ่านการเล่าขานของ ชุมชน มีความยืดหยุ่น	เป็นองค์ความรู้ที่มีทั้ง ความเป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ
คุณค่าทางวัฒนธรรม	ด้านประวัติศาสตร์และศาสนา	ด้านคติชนวิทยาและความเชื่อ	เป็นระบบความรู้ทาง วัฒนธรรมแบบองค์รวม
เนื้อหา	เน้นประวัติ เช่น กำเนิด การบรรพชา การศึกษา และ บทบาททางศาสนา	เน้นปาฏิหาริย์ เช่น เหยียบน้ำ ทะเลเจ็ด การคุ้มครอง	สะท้อนทั้งมิติประวัติศาสตร์ และความเชื่อ
ความน่าเชื่อถือ	มีความเป็นระบบ อ้างอิงได้	ขึ้นอยู่กับผู้เล่าและบริบท	เสริมความสมบูรณ์ของข้อมูล ซึ่งกันและกัน
การถ่ายทอด	ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และงานวิชาการ	ผ่านการบอกเล่า พิธีกรรม และ วิถีชีวิต	ทำให้ตำนานคงอยู่ทั้งในระดับ สถาบันและชุมชน
บทบาททางสังคม	สร้างความเข้าใจเชิงวิชาการ และประวัติศาสตร์	สร้างศรัทธาและความผูกพัน ของชุมชน	เป็นกลไกสร้างความหมาย และอัตลักษณ์ร่วม

จากตารางที่ 1 สรุปได้ว่า ตำนานหลวงพ่อดำในภาคใต้ของประเทศไทย ประกอบด้วย 2 รูปแบบหลัก ได้แก่ ตำนานลายลักษณ์อักษรและตำนานมุขปาฐะ ซึ่งมีบทบาทเกื้อหนุนกันในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดย ตำนานลายลักษณ์อักษรให้ความน่าเชื่อถือเชิงประวัติศาสตร์ ขณะที่ตำนานมุขปาฐะช่วยสะท้อนความเชื่อและศรัทธาของชุมชน ทั้งสองรูปแบบร่วมกันทำให้ตำนานหลวงพ่อดำดำรงอยู่ในฐานะองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชนในภาคใต้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2. การวิเคราะห์บทบาทของตำนานหลวงพ่อดำในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ตำนานหลวงพ่อดำมีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนและถ่ายทอดความเชื่อ ความศรัทธา และค่านิยมของชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และปาฏิหาริย์ที่ปรากฏผ่านเรื่องเล่าต่าง ๆ เช่น เหตุการณ์เหยียบน้ำทะเลจืด ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตและการปฏิบัติทางสังคมของผู้คน อาทิ การบูชา การสร้างและพกพาวัตถุมงคล การขนานศาลกล้าว และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน นอกจากนี้ ตำนานหลวงพ่อดำยังทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ความกตัญญู ความเสียสละ และการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี ส่งผลให้ผู้คนนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ตลอดจนมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ ความสามัคคี และความผูกพันของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่า ตำนานหลวงพ่อดำมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่า หากแต่เป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญในการสืบทอดความเชื่อ ค่านิยม และอัตลักษณ์ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมิได้ตีความตำนานหลวงพ่อดำในฐานะเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้ตำนานเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณค่าทางสังคมและสร้างแบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์แก่สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน ด้วยเหตุนี้ ตำนานหลวงพ่อดำจึงมิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกเก็บรักษาไว้ หากแต่เป็น “เครื่องมือทางสังคม” ที่มีบทบาทในการหล่อหลอมค่านิยม สร้างความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม และธำรงความเป็นชุมชนให้ดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

โดยสรุป ตำนานหลวงพ่อดำทำหน้าที่เป็นทั้งสื่อสะท้อนความเชื่อ กลไกในการถ่ายทอดค่านิยม และเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคม ส่งผลให้ตำนานมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตและโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคใต้อย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 2 สังเคราะห์บทบาทของตำนานหลวงพ่อดำในฐานะกลไกทางวัฒนธรรม

มิติการวิเคราะห์	องค์ประกอบ	รายละเอียดเชิงลึก	กลไกการทำงานทางวัฒนธรรม	ผลกระทบต่อชุมชน	ตัวอย่างรูปธรรม
1. ความเชื่อและศรัทธา	ปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์	ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น เหยียบน้ำทะเลจืด	การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Meaning)	เกิดศรัทธาและความยึดเหนี่ยวทางจิตใจ	การขนานศาลกล้าว การพกพาวัตถุมงคล
2. การปฏิบัติทางสังคม	พิธีกรรมและการบูชา	การทำบุญ ไหว้บูชา สร้างวัตถุมงคล	การปฏิบัติซ้ำ (Ritual Practice)	เกิดพฤติกรรมร่วมและแบบแผนทางสังคม	งานบุญ พิธีปลุกเสก

ตารางที่ 2 สัมเคราะห์บทบาทของตำนานหลวงพ่อดำในฐานกลไกทางวัฒนธรรม (ต่อ)

มิติการวิเคราะห์	องค์ประกอบ	รายละเอียดเชิงลึก	กลไกการทำงานทางวัฒนธรรม	ผลกระทบต่อชุมชน	ตัวอย่างรูปธรรม
3. การถ่ายทอดค่านิยม	คุณธรรมและหลักศาสนา	ความดี ความกตัญญู ศรัทธาในพระพุทธศาสนา	การปลูกฝังทางวัฒนธรรม (Cultural Transmission)	หล่อหลอมจริยธรรมและวิถีชีวิต	การเล่าตำนานสอนลูกหลาน
4. การสร้างความหมายร่วม	การตีความตำนาน	การเชื่อมโยงเรื่องเล่ากับชีวิตประจำวัน	การสร้าง ความหมายร่วม (Shared Meaning)	เกิดความเข้าใจและโลกทัศน์ร่วม	การอ้างอิงตำนานในชีวิตจริง
5. ความสัมพันธ์ทางสังคม	การรวมกลุ่มกิจกรรม	การทำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีร่วมกัน	การสร้างเครือข่ายสังคม (Social Cohesion)	ความสามัคคีและความผูกพัน	งานประเพณีท้องถิ่น
6. อัตลักษณ์ชุมชน	การยึดโยงกับท้องถิ่น	ตำนานเป็นตัวแทนความเป็นชุมชน	การสร้างอัตลักษณ์ (Identity Formation)	ความภาคภูมิใจและความเป็นส่วนหนึ่ง	การใช้สัญลักษณ์หลวงพ่อดำ
7. การคงอยู่ของวัฒนธรรม	การสืบทอดข้ามรุ่น	การถ่ายทอดผ่านครอบครัวและชุมชน	การสืบทอดวัฒนธรรม	วัฒนธรรมดำรงอยู่ต่อเนื่อง	การเล่าขานรุ่นสู่รุ่น
8. บทบาทเชิงจิตวิญญาณ	การยึดเหนี่ยวจิตใจ	ตำนานเป็นที่พึ่งทางใจในยามวิกฤต	การสร้างความมั่นคงทางจิตใจ	ลดความวิตกกังวล เสริมพลังใจ	การขอพร แก่บน

จากตารางที่ 2 สรุปได้ว่า ตำนานหลวงพ่อดำมีบทบาทเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการเชื่อมโยงความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยมของชุมชน โดยสะท้อนผ่านทั้งความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และการปฏิบัติทางสังคม เช่น พิธีกรรมและการบูชา ตำนานยังทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมด้านคุณธรรมและศาสนา ซึ่งมีส่วนหล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คน นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ ความสามัคคี และอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน ทำให้วัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่และสืบทอดได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

3. ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อดำกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน และเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า ตำนานหลวงพ่อดำมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ โดยทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงผู้คนกับรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น กระบวนการสร้างอัตลักษณ์เกิดขึ้นผ่านการเล่าขานตำนาน การประกอบพิธีกรรม การจัดงานประเพณี และการสร้างวัตถุมงคล ซึ่งช่วยเสริมสร้างความผูกพันและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ด้านการอนุรักษ์และสืบทอด พบว่า ชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัยทำให้จำเป็นต้องประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การจัดทำฐานข้อมูล และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนควบคู่กับการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันการศึกษา เพื่อให้การอนุรักษ์ตำนานหลวงพ่อดำสามารถดำรงคุณค่าและสืบทอดได้อย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

ตารางที่ 3 สัมเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อกวนกับการสร้างอัตลักษณ์และแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

มิติ การวิเคราะห์	องค์ประกอบ	รายละเอียดเชิงลึก	กลไก ทางวัฒนธรรม	ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น	แนวทางพัฒนา/ อนุรักษ์
1. มิติด้าน สัญลักษณ์	ตำนานในฐานะ สัญลักษณ์	หลวงพ่อกวนเป็น ตัวแทนของ ความศักดิ์สิทธิ์ และคุณธรรม	การใช้เรื่องเล่า เป็นตัวแทน ความหมายร่วม	เกิดความภาคภูมิใจ ในท้องถิ่น	ส่งเสริมการสื่อสาร เชิงสัญลักษณ์ผ่านสื่อ ร่วมสมัย
2. มิติการสร้าง อัตลักษณ์	การรับรู้ ความเป็นชุมชน	การเล่าขานและ การอ้างอิงตำนาน ในชีวิตประจำวัน	การสร้าง “ความเป็นเรา”	ความผูกพันและ การเป็นส่วนหนึ่ง ของชุมชน	สนับสนุนกิจกรรม เล่าเรื่องและ การเรียนรู้ข้ามรุ่น
3. มิติการปฏิบัติ ทางวัฒนธรรม	พิธีกรรมและ ประเพณี	การบูชา งานบุญ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง	การปฏิบัติซ้ำ ทางวัฒนธรรม	อัตลักษณ์ได้รับ การยืนยันและสืบทอด	พัฒนาเป็นกิจกรรม วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์
4. มิติ การเรียนรู้	การถ่ายทอด องค์ความรู้	การเรียนรู้แบบ ไม่เป็นทางการ ในชุมชน	การถ่ายทอด แบบมุขปาฐะ	ความรู้คงอยู่ในวิถีชีวิต	จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และฐานข้อมูลดิจิทัล
5. มิติ ทางสังคม	ความสัมพันธ์ ในชุมชน	การรวมกลุ่ม ทำกิจกรรมร่วมกัน	การสร้างเครือข่าย ทางสังคม	ความสามัคคีและ ความเข้มแข็งของชุมชน	ส่งเสริมเครือข่ายชุมชน และภาคความร่วมมือ
6. มิติ การอนุรักษ์	บทบาท ของชุมชน	ชุมชนเป็น ผู้สืบทอดหลัก	การมีส่วนร่วม (participation)	การคงอยู่ของตำนาน ในบริบทจริง	สนับสนุนบทบาท ชุมชนอย่างต่อเนื่อง
7. มิติ เทคโนโลยี	การบันทึก และเผยแพร่	การใช้สื่อดิจิทัล ในการเก็บข้อมูล	การแปลงองค์ ความรู้เป็นดิจิทัล	ลดความเสี่ยงการสูญ หาย	พัฒนาแพลตฟอร์ม ดิจิทัลและคลังข้อมูล
8. มิติ การจัดการ	ความร่วมมือ เชิงระบบ	ความร่วมมือ ระหว่างชุมชน รัฐ และการศึกษา	การบูรณาการ เชิงนโยบาย	การอนุรักษ์ มีความยั่งยืน	จัดตั้งศูนย์เรียนรู้และ โครงการร่วม

จากตารางที่ 3 สรุปได้ว่า ตำนานหลวงพ่อกวนมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านมิติ
ด้านสัญลักษณ์ การเล่าเรื่อง และการปฏิบัติทางวัฒนธรรม โดยช่วยสร้างความหมายร่วม ความภาคภูมิใจ และ
ความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านครอบครัว วัด และชุมชน โดยเฉพาะการถ่ายทอด
แบบมุขปาฐะ มีส่วนสำคัญต่อการธำรงรักษาตำนานให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์
สะท้อนให้เห็นบทบาทของตำนานในการสร้างอัตลักษณ์และความผูกพันของชุมชนอย่าง

นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังมีบทบาทสำคัญในการบันทึกและเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อลดความเสี่ยงจาก
การสูญหาย ขณะที่ความร่วมมือเชิงระบบระหว่างชุมชน ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรทางวัฒนธรรม
เป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดตำนานหลวงพ่อกวนอย่างยั่งยืนในอนาคต

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง หลวงพ่อทวด: ตำนาน ศรัทธา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งแดนใต้ อภิปรายผล ดังนี้

1. ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนานหลวงพ่อทวดในภาคใต้ของประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า ตำนานหลวงพ่อทวดดำรงอยู่ควบคู่กันทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ สะท้อนให้เห็นว่าตำนานมิได้เป็นองค์ความรู้ที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นองค์ความรู้ที่มีการปรับเปลี่ยนและสร้างความหมายใหม่อย่างต่อเนื่องตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เหตุผลสำคัญอาจเนื่องมาจากตำนานหลวงพ่อทวดไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะเรื่องเล่าทางศาสนา แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ความเชื่อ และประสบการณ์ร่วมของผู้คนในภาคใต้ จึงทำให้เกิดกระบวนการตีความและถ่ายทอดที่หลากหลายตามบริบทของแต่ละชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดคติชนวิทยาของ Dundes, A., Bauman, R. อธิบายว่าเรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีพลวัต สามารถเปลี่ยนแปลงและปรับตัวตามเงื่อนไขของสังคมได้ตลอดเวลา (Dundes, A., 1980); (Bauman, R., 1986) รวมทั้งสอดคล้องกับแนวคิดการผลิตซ้ำทางสังคมและวัฒนธรรมของ Bourdieu, P. อธิบายว่าวัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำทางสังคม โดยชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและสร้างความหมายให้กับองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ (Bourdieu, P., 1977) ผลการศึกษายังสอดคล้องกับแนวคิดคติชนวิทยาของ ประคอง นิมมานเหมินท์ อธิบายว่า ตำนานท้องถิ่นในสังคมไทยมิได้ทำหน้าที่เพียงบันทึกความทรงจำทางประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายและความชอบธรรมทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2551) ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวคิดการสร้าง ความหมายทางวัฒนธรรมของ อคิน รพีพัฒน์ อธิบายว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านในภาคใต้มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมร่วมสมัยอยู่เสมอ (อคิน รพีพัฒน์, 2551) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบที่แตกต่างจากแนวคิดคติชนแบบดั้งเดิมบางประการ ซึ่งมักมองว่าตำนานลายลักษณ์อักษรเป็นรูปแบบที่มีอำนาจในการกำหนดความหมายหลักของเรื่องเล่า แต่ผลการศึกษาพบว่า ในกรณีของหลวงพ่อทวด ตำนานมุขปาฐะยังคงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการรับรู้ของประชาชน และในหลายพื้นที่กลับมีบทบาทมากกว่าข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากผู้คนให้คุณค่ากับประสบการณ์ ความทรงจำ และคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์ในท้องถิ่นมากกว่าหลักฐานเชิงเอกสาร

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการงานวิจัยของ อำนาจ บุญศรี ศึกษาตำนานหลวงพ่อทวดในฐานะคติชนร่วมสมัย พบว่า ตำนานหลวงพ่อทวดในสังคมร่วมสมัยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเล่าและช่องทางการถ่ายทอดตามบริบทของสังคมดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษากลับพบเพิ่มเติมว่า แม้รูปแบบการสื่อสารจะเปลี่ยนแปลงไป แต่แก่นสำคัญของตำนาน โดยเฉพาะคุณค่าด้านความศรัทธา คุณธรรม และความศักดิ์สิทธิ์ ยังคงได้รับการรักษาและถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องผ่านชุมชน ศาสนสถาน และพิธีกรรมทางศาสนา สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของสื่อมิได้ส่งผลให้ความหมายหลักของตำนานสูญหายไป (อำนาจ บุญศรี, 2561) เช่นเดียวกับงานวิจัยของ พระครูอดุลธรรมกิจ และคณะ ศึกษาความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อทวดของพุทธศาสนิกชนในภาคใต้ พบว่า ความศรัทธาต่อหลวงพ่อทวดเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับหลวงพ่อทวดยังคงได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในฐานะที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นสัญลักษณ์แห่งความคุ้มครอง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้ค้นพบมิติที่กว้างกว่าความศรัทธาในระดับปัจเจก กล่าวคือ ตำนานหลวงพ่อทวดยังทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับประวัติศาสตร์ ความทรงจำร่วม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ ทำให้ตำนานมีสถานะเป็นทั้งมรดกทางวัฒนธรรม

และกลไกในการธำรงความเป็นชุมชน (พระครูอดุลธรรมกิจ และคณะ, 2557) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชาย ฌ นคร และคณะ ศึกษาหลวงพ่อดำกับการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในภาคใต้ พบว่า พื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดำ เช่น วัดพะโคะและวัดช้างให้ มีบทบาทเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำและ ศูนย์กลางของความศรัทธา (สมชาย ฌ นคร และคณะ, 2559) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า ความสำคัญของพื้นที่ดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่ยังเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่ช่วยผลิตซ้ำและต่อยอดความหมายของตำนานให้ดำรงอยู่ในความรับรู้ของคนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภาคใต้ พบว่า ตำนานและความเชื่อท้องถิ่นเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการสร้างอัตลักษณ์และความเข้มแข็ง ของชุมชน แต่ข้อค้นพบของการศึกษานี้ได้ขยายองค์ความรู้เพิ่มเติม โดยแสดงให้เห็นว่าตำนานหลวงพ่อดำ มิได้เป็นเพียงทุนทางวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ หากยังเป็นองค์ความรู้ที่ยังคงมีชีวิต (Living Heritage) และสามารถ ปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างต่อเนื่อง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564)

ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของตำนานหลวงพ่อดำที่แตกต่างจากตำนานทั่วไป กล่าวคือ ตำนานมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะ “เรื่องเล่า” แต่เป็น “ทุนทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต” ซึ่งยังคงถูกใช้ในการอธิบายโลก สร้างความหวัง และหล่อหลอมอัตลักษณ์ของคนในสังคมภาคใต้จนถึงปัจจุบัน ความแตกต่างดังกล่าวจึงถือเป็น ข้อค้นพบใหม่ที่ช่วยขยายองค์ความรู้ด้านคติชนวิทยาและการศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมสมัย โดย แสดงให้เห็นว่าความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาของชุมชนสามารถเป็นพลังสำคัญในการธำรงและสร้างความหมายใหม่ ให้กับตำนานได้อย่างต่อเนื่อง แม้อยู่ภายใต้บริบทของสังคมสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีก็ตาม

2. บทบาทของตำนานหลวงพ่อดำในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยม ของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ตำนานหลวงพ่อดำมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นเรื่องเล่าทางศาสนา หากแต่เป็นกลไกทาง วัฒนธรรมที่มีบทบาทในการผลิตซ้ำและถ่ายทอดความเชื่อ ศรัทธา และค่านิยมของชุมชนอย่างต่อเนื่องผ่าน กระบวนการเล่าขาน การประกอบพิธีกรรม และการปฏิบัติทางสังคมต่าง ๆ ผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า เหตุที่ตำนานยังคงดำรงพลังในสังคมร่วมสมัย เนื่องจากตำนานทำหน้าที่เป็นระบบความหมายที่ช่วยให้ผู้คนสามารถ ตีความประสบการณ์ชีวิตและสร้างความมั่นคงทางจิตใจท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม สอดคล้องกับแนวคิด การตีความวัฒนธรรมของ (Geertz, C., 1973) อธิบายว่าวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้สร้างความหมาย ให้แก่โลกและประสบการณ์ชีวิต (Geertz, C., 1973) เช่นเดียวกับงานวิจัยของ พระครูอดุลธรรมกิจ และคณะ ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อดำของพุทธศาสนิกชนในภาคใต้” ซึ่งพบว่า ความศรัทธา ต่อหลวงพ่อดำเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างความรู้สึกลดท้อภัยในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในสถานการณ์ ที่มีความไม่แน่นอน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้พบเพิ่มเติมว่า ความศรัทธาดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงระดับปัจเจก บุคคล แต่ยังถูกหล่อหลอมให้กลายเป็นค่านิยมร่วมของชุมชนผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมที่ผู้คน มีส่วนร่วมร่วมกัน (พระครูอดุลธรรมกิจ และคณะ, 2557) นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับแนวคิดสถาบัน ทางสังคมของ สุพัตรา สุภาพ อธิบายว่า พิธีกรรมทางศาสนาทำหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และช่วยธำรงระเบียบทางสังคม (สุพัตรา สุภาพ, 2558) เช่นเดียวกับ Durkheim, E. อธิบายว่า พิธีกรรมเป็นกลไกสำคัญ

ในการสร้างความสามัคคีและจิตสำนึกร่วมของสังคม อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดมได้ทำหน้าที่เพียงสร้างความสามัคคีเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดความทรงจำร่วมและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนภาคใต้อีกด้วย (Durkheim, E., 1912) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอำนาจ บุญศรี ศึกษาตำนานหลวงพ่อดมในฐานะคติชนร่วมสมัย พบว่า เรื่องเล่าหลวงพ่อดมยังคงได้รับการถ่ายทอดและปรับตัวตามบริบทของสังคมสมัยใหม่ผ่านสื่อและช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ (อำนาจ บุญศรี, 2561) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้ค้นพบเพิ่มเติมว่า แม้รูปแบบการสื่อสารจะเปลี่ยนแปลงไป แต่สาระสำคัญด้านคุณธรรม ความกตัญญู ความเสียสละ และความศรัทธา ยังคงได้รับการรักษาและส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน ขณะเดียวกัน ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานวิจัยของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ศึกษาบรรทัดฐานปัญหาทางวัฒนธรรมภาคใต้ตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทางศาสนาเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน แต่ผลการศึกษาครั้งนี้เสนอประเด็นที่แตกต่างออกไปในเชิงลึก กล่าวคือ ตำนานหลวงพ่อดมได้เป็นเพียงทุนทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ หากยังเป็นกลไกทางสังคมที่ทำหน้าที่สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam, R. D. อธิบายว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของสังคม (Putnam, R. D., 2000) อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้มีประเด็นที่แตกต่างจากแนวคิดการประดิษฐ์สร้างประเพณีของ Hobsbawm, E. & Ranger, T. อธิบายว่า ประเพณีและเรื่องเล่าบางส่วนอาจถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองบริบททางสังคมและการเมืองในแต่ละยุคสมัย โดยผลการศึกษาพบว่า แม้ตำนานหลวงพ่อดมจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเล่าและช่องทางการสื่อสารตามบริบทสังคมร่วมสมัย แต่แก่นสาระสำคัญด้านความศรัทธา คุณธรรม และความหมายทางวัฒนธรรม ยังคงได้รับการยอมรับและรักษาไว้โดยชุมชนผู้สืบทอดอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ตำนานหลวงพ่อดมได้เป็นเพียงเรื่องเล่าทางศาสนาหรือคติชนพื้นบ้าน แต่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำความเชื่อ ถ่ายทอดค่านิยม สร้างทุนทางสังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการทางสังคมที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องในบริบทของสังคมภาคใต้ร่วมสมัย (Hobsbawm, E. & Ranger, T., 1983)

3. ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานหลวงพ่อดมกับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนและเสนอแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาพบว่า ตำนานหลวงพ่อดมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่า ตำนานนี้ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์หรือศาสนา หากแต่เป็นพื้นที่ทางความหมายที่ผู้คนใช้ในการนิยามตนเองและความเป็นสมาชิกของชุมชน เหตุที่ตำนานยังคงมีพลังในการสร้างอัตลักษณ์ เนื่องจากตำนานเชื่อมโยงผู้คนเข้ากับความทรงจำร่วม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชุมชนให้คุณค่า ส่งผลให้เกิดความรู้สึกผูกพันและความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง สอดคล้องกับแนวคิดการเป็นตัวแทนของ Hall, S อธิบายว่า อัตลักษณ์มิใช่สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ หากแต่เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการตีความสัญลักษณ์ เรื่องเล่า และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยตำนานหลวงพ่อดมทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมที่ผู้คนใช้สร้างความหมายเกี่ยวกับความเป็นคนใต้ ความศรัทธา และความผูกพันกับชุมชน (Hall, S., 1997)

ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวคิดแนวคิดชุมชนจินตกรรมของ Anderson, B. อธิบายว่า ชุมชนจินตกรรม (Imagined Community) คือ การที่ผู้คนสามารถสร้างความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนผ่านเรื่องเล่าและสัญลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับร่วมกัน แม้จะมีได้มีความสัมพันธ์กันโดยตรงก็ตาม (Anderson, B., 1983) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ สมชาย ฒ นคร และคณะ ศึกษาหลวงพ่อดำกับการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในภาคใต้ พบว่า วัดพะโคะ วัดช้างให้ และสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อดำ ได้กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับความทรงจำและความศรัทธาร่วมของสังคม (สมชาย ฒ นคร และคณะ, 2559) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้พบเพิ่มเติมว่า พื้นที่ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงจุดหมายของการแสวงบุญหรือการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนผ่านการเล่าขาน การประกอบพิธีกรรม และการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ศึกษากรมภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภาคใต้ พบว่า ตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลสำคัญทางศาสนาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทต่อการสร้างอัตลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564) งานวิจัยครั้งนี้เสนอข้อค้นพบที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า อัตลักษณ์ที่เกิดจากตำนานหลวงพ่อดำมิได้หยุดอยู่เพียงการรับรู้เชิงสัญลักษณ์ แต่ถูกแปรเปลี่ยนเป็นการปฏิบัติจริงผ่านกิจกรรมทางศาสนา พิธีกรรม และเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทำให้อัตลักษณ์ดังกล่าวยังคงมีชีวิตอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน ในอีกมิติหนึ่ง ผลการศึกษามีความแตกต่างบางประการจากแนวคิดแนวคิดการประดิษฐ์สร้างประเพณีของ Hobsbawm, E. & Ranger, T. อธิบายว่า ประเพณีและเรื่องเล่าหลายรูปแบบอาจถูกสร้างขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองบริบททางสังคมและการเมืองของแต่ละยุคสมัย โดยผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่า แม้ตำนานหลวงพ่อดำจะมีการปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอผ่านสื่อสมัยใหม่และเทคโนโลยีดิจิทัล แต่แก่นสารสำคัญของตำนาน เช่น ความศรัทธา คุณธรรม ความเสียสละ และความเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน ยังคงได้รับการรักษาไว้โดยชุมชนผู้สืบทอด จึงสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของอัตลักษณ์ที่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้โดยไม่สูญเสียความหมายดั้งเดิม สำหรับประเด็นการอนุรักษ์ (Hobsbawm, E. & Ranger, T., 1983) ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิดแนวคิดมรดกทางวัฒนธรรมเชิงวิพากษ์ของ Smith, L. อธิบายว่ามรดกทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการทางสังคมมากกว่าการอนุรักษ์วัตถุหรือเรื่องเล่าเพียงอย่างเดียว โดยชุมชนต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดความหมายและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ขยายองค์ความรู้เพิ่มเติมว่า การอนุรักษ์ตำนานหลวงพ่อดำในบริบทปัจจุบันควรพัฒนาไปสู่รูปแบบการจัดการเชิงระบบ โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชน วัด สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาควัฒนธรรม เพื่อพัฒนาเป็นฐานข้อมูลดิจิทัลเส้นทางการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับคนรุ่นใหม่ ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากงานวิจัยครั้งนี้คือ การอนุรักษ์ตำนานหลวงพ่อดำไม่ควรมุ่งเพียงการเก็บรักษาเรื่องเล่า แต่ควรมุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงตำนานเข้ากับพื้นที่จริง ผ่านแนวคิด “หลักหมุดตามรอยหลวงพ่อดำ” ซึ่งประกอบด้วย หลักหมุดสำคัญตลอดเส้นทางชีวิตของหลวงพ่อดำ เช่น บ้านเกิด สำนักเรียน จุดเดินทางทางทะเล เหตุการณ์น้ำทะเลจืด วัดพะโคะ วัดช้างให้ และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การอนุรักษ์ก้าวข้ามการเก็บรักษาข้อมูลไปสู่การสร้างประสบการณ์เรียนรู้ที่มีชีวิต และทำให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้รับการสืบทอดอย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ตำนานหลวงพ่อดำมิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอดีต แต่เป็นกลไกทางสังคมที่ยังคงทำหน้าที่สร้างความหมาย ความทรงจำร่วม และอัตลักษณ์ของชุมชนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน การอนุรักษ์อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้ตำนานยังคงมีชีวิตและสามารถสร้างคุณค่าแก่สังคมในอนาคตได้อย่างแท้จริง (Smith, L., 2006)

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่โดยอธิบายตำนานหลวงพ่อดำในฐานะ “ระบบความรู้ทางวัฒนธรรมแบบบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงมิติด้านศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม และอัตลักษณ์ของชุมชนเข้าด้วยกัน ตำนานมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าในอดีต แต่เป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิตและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ งานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าตำนานหลวงพ่อดำดำรงอยู่ผ่านความรู้สองระบบ ได้แก่ ความรู้แบบลายลักษณ์อักษรและความรู้แบบมุขปาฐะ ซึ่งทำหน้าที่เกื้อหนุนกันในการสืบทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม และสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน อีกทั้งยังเสนอแนวทางการอนุรักษ์ตำนาน โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมสามารถสืบทอดได้อย่างยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

ภาพที่ 1 แนวทางการอนุรักษ์ตำนานหลวงพ่อดำในสังคมร่วมสมัย

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ตำนานหลวงพ่อดำมีความสำคัญเพียงในฐานะเรื่องเล่าแห่งความศักดิ์สิทธิ์ หากยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของชุมชนผ่านการถ่ายทอดความรู้ ความทรงจำร่วม พิธีกรรม และการปฏิบัติทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ตำนานจึงทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม สัญลักษณ์ร่วม และเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ ค่านิยม และความผูกพันของคนในชุมชนการอนุรักษ์และสืบทอดตำนานหลวงพ่อดำควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนควบคู่กับการสนับสนุนจากภาครัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรทางวัฒนธรรม โดยพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัล แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ รวมทั้งพัฒนา “โมเดลหลักหมุดตามรอยหลวงพ่อดำ” เพื่อเชื่อมโยงสถานที่สำคัญให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การศึกษาครั้งต่อไปควรขยายการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับตำนานบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในภูมิภาคอื่น และศึกษาบทบาทของสื่อดิจิทัลกับการรับรู้ของคนรุ่นใหม่ เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของความศรัทธาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมร่วมสมัยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2564). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมภาคใต้. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2565). รายงานสถานการณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศไทย พ.ศ. 2565. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). ว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ประคอง นิมนานเหมินท์. (2551). คติชนวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูอดุลธรรมกิจ และคณะ. (2557). ความเชื่อและศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อดำของพุทธศาสนิกชนในภาคใต้. สงขลา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมชาย ณ นคร และคณะ. (2559). หลวงพ่อดำกับการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในภาคใต้. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2562). พลวัตมรดกวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุพัตรา สุภาพ. (2558). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). วัฒนธรรมคือความหมาย: มานุษยวิทยากับการศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อำนาจ บุญศรี. (2561). ตำนานหลวงพ่อดำในฐานะคติชนร่วมสมัย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 10(2), 45-62.
- Anderson, B. (1983). Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism. London: Verso.

- Bauman, R. (1986). *Story, performance, and event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage handbook of qualitative research*. (4th ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Bloomington: Indiana University Press.
- Durkheim, E. (1912). *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Krueger, R. A. & Casey, M. A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research*. (5th ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. London: Routledge.
- Spradley, J. P. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- UNESCO. (2003). *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.